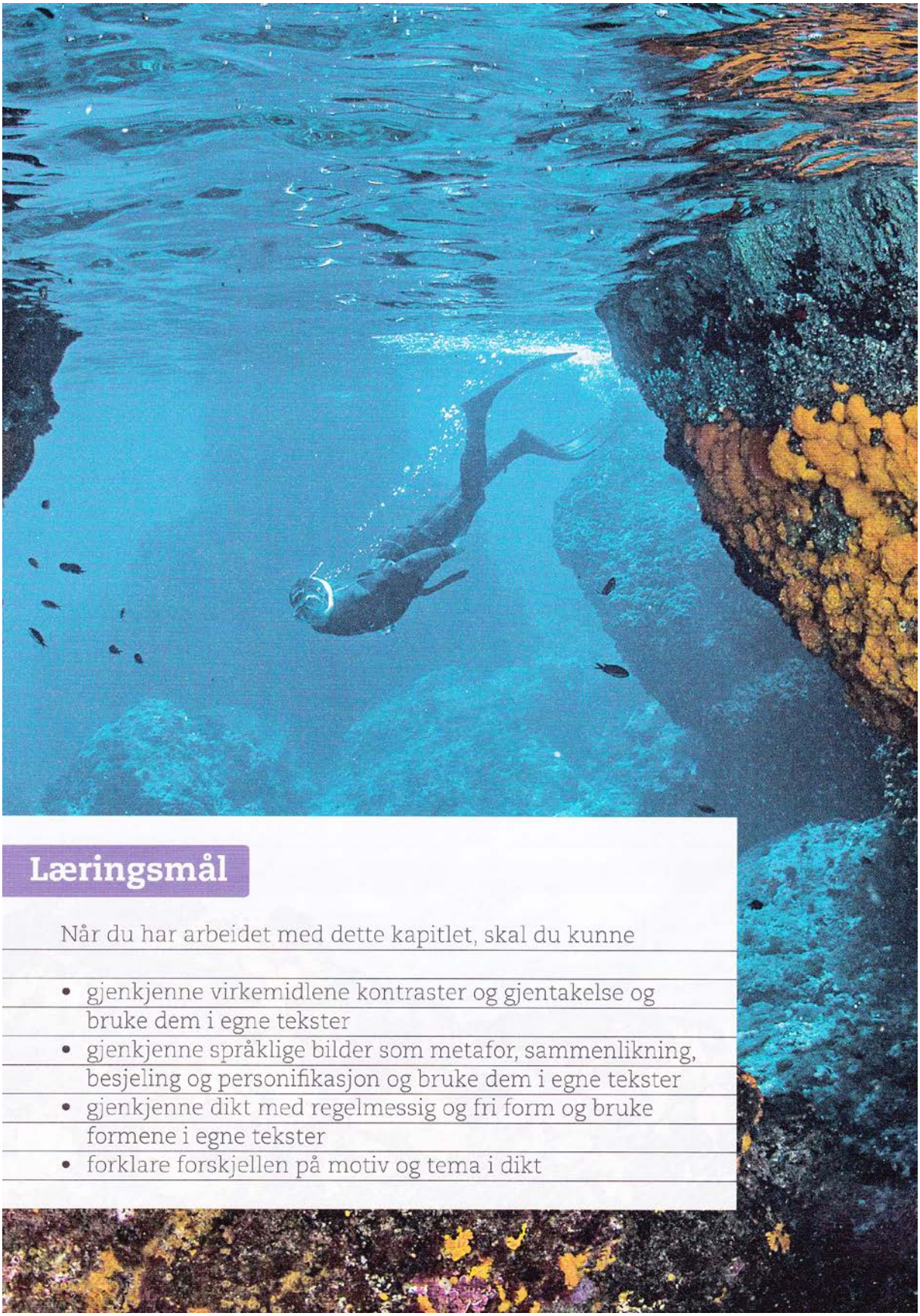

Læringsmål

Når du har arbeidet med dette kapitlet, skal du kunne

- gjenkjenne virkemidlene kontraster og gjentakelse og bruke dem i egne tekster
- gjenkjenne språklige bilder som metafor, sammenlikning, besjeling og personifikasjon og bruke dem i egne tekster
- gjenkjenne dikt med regelmessig og fri form og bruke formene i egne tekster
- forklare forskjellen på motiv og tema i dikt

10 Inn i lyrikken

Agnes, min deilige sommerfugl
Deg vil jeg lekende fange
Jeg fletter et garn av masker små
Og maskene er mine sange
Fra Henrik Ibsen: *Brand* (1866)

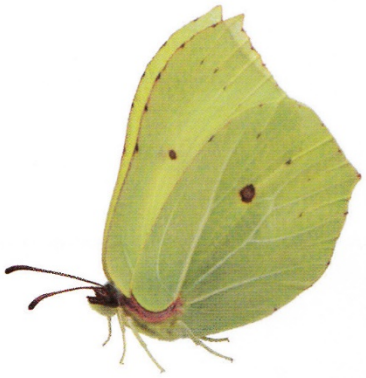

Ord blir bilde

Dikt vil gjerne si mye på liten plass.
Ofte får det enkelte ordet stor betydning. Eller sagt på en annen måte: Både dikteren og leseren kan legge ekstra mye betydning i ett eller flere av ordene i diktet.

TENK OVER
Hva tenker du på når du hører ordet sommerfugl?

Vi velger oss et ord: *sommerfugl.* Det er en type insekt. Men kjenner vi litt på ordet, dukker det straks opp en masse tanker, følelser og minner rundt det. Når vi snakker til vanlig, holder vi slike følelser unna, men skriver vi ordet i et dikt, inviterer vi til å oppleve noe med det. Et slikt ord kan bli til et minidikt helt alene hvis vi skriver det på et ark.

Sommerfugl

Da blir det helt åpent hvilken betydning vi vil legge i ordet. Det får oss kanskje til å tenke på noe lyst, lett og sommerlig, noe vakkert, men også noe skjørt, noe som lett kan gå i stykker. Sommerfuglen er også ofte litt uoppnåelig, den flakser fra blomst til blomst og er vanskelig å få sett ordentlig på. Kanskje tenker vi at den er fri og selvstendig? Skal vi klare å fange den uten å ødelegge den, må vi ha en håv.

F

Ordene dikt, lyrikk og poesi betegner det samme. Ordet dikt har med *tett* eller *fortettet* å gjøre, altså at det sies mye på liten plass. Lyrikk kommer fra musikkinstrumentet lyre, mens poesi betyr «å skape».

Når ordet *sommerfugl* brukes i dikt, kan det være at vi vil knytte noe av det vi kan tenke om sommerfugler, til noe annet.

I innledningsdiktet ble *sommerfugl* brukt til å skildre det lekne i et helt nytt kjærlighetsforhold mellom to unge mennesker. En litt annen måte å bruke ordet på finner vi i dette diktutdraget:

Jeg er ikke en sommerfugl
Du kan presse ned i albumene dine
Jeg flyr i en suveren bane,
Og alt du fanger er støvet fra vingene mine

Fra Cathrine Grøndahl: «Mammarazzi», *Jeg satte mitt håp til verden* (2008)

Her vil «sommerfuglen» bevare sin frihet og ikke bli fanget og presset inn i et album.

◀ *En sommerfugl kan være et bilde på frihet og å løsrive seg.*

OPPGAVER

1 Det finnes mange dikt som på en eller annen måte handler om sommerfuglen. Hvorfor er det slik, tror du?

2 I begge diktutdragene du har lest på side 191 og 192, brukes sommerfuglen til å beskrive et menneske.
- **a** Hvilken oppfatning får du av hvem de to menneskene er, gjennom utdragene?
- **b** Hva slags forhold har de til de andre personene; «jeg» i det første utdraget og «du» i det andre?
- **c** Hvem «snakker» i de to utdragene?

3 **a** Velg ett av disse ordene: stein, tre, blomst, hav, elektrisitet, lyntog, kjærlighet på pinne.
- **b** Hvilke egenskaper har ordet? Bruk fantasien!
- **c** Kan du bruke ordet til å beskrive noe annet enn det beskriver til vanlig?
- **d** Skriv ordet til venstre på et ark. Skriv alt du forbinder med ordet, i en liste til høyre på arket.
- **e** Vis listen din til en skrivevenn. Diskuter det dere har kommet fram til.

Språklige bilder

Når vi bruker en sommerfugl til å beskrive noe ved et menneske, kalles det et *språklig bilde*.

Hemmeligheten med et språklig bilde er at du tar et ord og flytter det til en annen del av språket. Da får det ny betydning, som når vi lar noe ved en sommerfugl si noe om et menneske.

METAFOR

Metafor er fremmedordet for et språklig bilde, for eksempel: ***Månen er en gul ost.***

Da tar du et ord og flytter det til en annen del av språket, slik at det får ny betydning. Det går fint an å la ordet *sommerfugl* beskrive et menneske: ***Agnes, min deilige sommerfugl.***

Det kalles også metafor når du sammenlikner noe uten å bruke sammenlikningsordet *som*: ***Hun er en sommerfugl.***

Det greske ordet for språklig bilde er *metafor*, som betyr overføring. Vi snakker like gjerne om metafor som om språklig bilde.

Men går det an å flytte *sol* over til *mobiltelefon* slik at vi kan si sol og mene mobiltelefon?

Det må være noe ved det ordet vi flytter på, som kan dele *litt* av sin betydning med det det skal betegne. Vi er med på at det kan være noe sommerfuglaktig ved et menneske, men ikke at det er noe solaktig over mobiltelefonen. Vi kan nok likevel godta bildet hvis det er noe i den ytre formen som likner. Hadde mobiltelefoner flest vært gule og runde, hadde vi kanskje akseptert bildet, slik vi kan akseptere følgende bønn fra løvetannen:

kikk på min gule sol
– som brenner i gressets grønne himmel –
Fra Harald Sverdrup: «Løvetannens bønn», *Han finner sin elskede* (1955)

Likevel gjelder det for dikteren å finne originale og overraskende måter «å flytte» ord på slik at vi får en ny opplevelse.

OPPGAVE

4 a Hvilke av disse ordene kan på en eller annen måte kombineres med ordet *måne*: *sitron, lyktestolpe, plaster, asfalt, eple, vindu, tannkrem, nonne.*

b Lag liknende kombinasjoner for andre ord. Du kan godt ta utgangspunkt i abstrakte substantiv, for eksempel *kjærlighet*.

c **Klar for en utfordring?** Bruk noen av ordene i en av kombinasjonene til å lage en god metafor. For eksempel: *Sitronen ligger over tretoppene og lyser opp januarnatten.*

Månen	
	Sitron
	Lyktestolpe
	Plaster
	Asfalt
	Eple
	Vindu
	Tannkrem
	Nonne

Forskjellige språklige bilder

Når vi lager språklige bilder med ordet *som*, kalles det naturlig nok for en *sammenlikning*.

Frida stråler som en sol.
Månen lyser som et vindu mot universet.

Når vi sammenlikner på denne måten, kan vi også bruke *lik*: *Frida stråler lik en sol.*

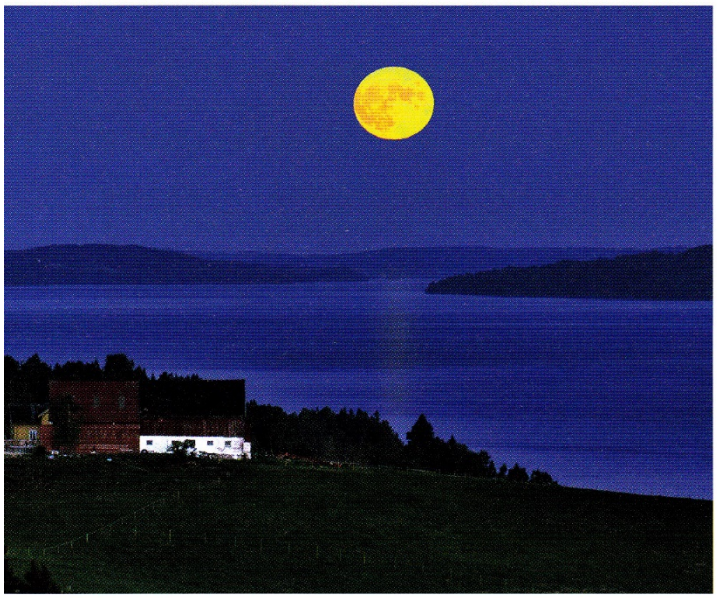

Men mange språklige bilder bruker ikke noe sammenlikningsord:

Frida er en sol.
Månen er et vindu mot universet.

Av og til kommer bildene, metaforene, tett på hverandre. Da er det viktig at de hører sammen på en måte:

Agnes, min deilige sommerfugl
Deg vil jeg lekende fange
Jeg fletter et garn av masker små
Og maskene er mine sange

P

SAMMENLIKNING

En sammenlikning er et språklig bilde med ordet *som*: *Frida er flyktig som en sommerfugl.*

Når vi kutter ut sammenlikningsordet *som*, har vi en metafor: *Frida er en flyktig sommerfugl.*

Agnes = sommerfugl
Garnet/insekthåven = sanger

Med andre ord: «Jeg» kaller kjæresten sin for sommerfugl. Dernest vil han fange henne med en håv, som jo kan brukes til å fange sommerfugler. Men maskene i denne håven er ikke lagd av tråd, men av dikt og sanger.

OPPGAVER

5 a Her ser du hele diktet «Mammarazzi», som ble sitert i starten av kapitlet. Hvilken situasjon er det diktet beskriver, tror du?

b Hvordan bruker forfatteren sommerfuglbildet?

c Hva vil du si at dette diktet handler om?

Mammarazzi

En dag sier hun: Nå får det være nok!
Nå vil jeg si noe du ikke skal skrive
Nå vil jeg gjøre noe du ikke kan se
Nå skal du høre:
Jeg er ikke en sommerfugl
du kan presse ned i albumene dine
Jeg flyr i en suveren bane,
og alt du fanger er støvet fra vingene mine
Nå er det nok
Jeg sier det bare en gang!
Nå er det sagt
Og du er helt uforberedt,
uten kamera eller papir som kan vise hvordan
vingene hennes bretter seg ut
og gir deg et mykt slag i ansiktet

Fra Cathrine Grøndahl: *Jeg satte mitt håp til verden* (2008)

6 Vi tenker oss et forelsket par, Frida og Fridtjof. De har problemer med å finne ord for å beskrive sin kjærlighet til hverandre. Du ber dem derfor bruke alt de kan finne i en matbutikk, til å beskrive de positive sidene hos hverandre (for eksempel: *Dine øyne er som to sukkertøy*). Lag to tekster. I den ene viser hun sin kjærlighet til han, og i den andre viser han sin kjærlighet til henne. Diktene kan godt være humoristiske, men unngå at det blir ekkelt eller grovt.

7 a Velg en person eller ting du kjenner godt. Det kan for eksempel være deg selv. Skriv ned svarene på disse spørsmålene:
Hva likner du på?
Hva smaker du som?
Hvordan kjennes du å ta på?
Hva slags plante, dyr og møbel kan du minne om?

b Skriv sammenlikningene etter hverandre. Ser du at du har fått et dikt?

c Bruk samme metode som ovenfor, men velg en annen ting eller et tema, og skriv et dikt der du sammenlikner tingen eller temaet med andre ting.

Språklige bilder i hverdagen

Det er ikke bare dikterne som bruker språklige bilder. Språket vårt er fullt av bilder, og vi bruker dem hele tiden, ofte uten å være klar over det.

Hvis vi sier at *salen kokte av forventning*, henter vi noe fra matlagingen for å beskrive mennesker. Uttrykk som *å følge en rød tråd, hun svarte helt i det blå, jeg har rotet meg bort*, er også bilder. Vi tenker likevel ikke på dette som bilder fordi de er så innarbeidet i dagligtalen. Her er noen flere bilder fra hverdagsspråket:

▲ *Kjenner du uttrykket «å være treg som en snegle»?*

Å ha et hjerte av gull
Få tunga på gli
Gi jernet
Feie av banen
Få ræva i gir

I dagligtalen bruker vi mange språklige bilder som inneholder ordet *som*. Se på disse uttrykkene med dyr, som er vanlige i omtale av mennesker.

Dum som en stut/sau/gås
Glad som en lerke
Synge som en kråke

Her er et par uten *som*:

Å være en glad laks
Ha sommerfugler i magen

TENK OVER
Kjenner du noen uttrykk som er så vanlige å bruke, at de kan kalles klisjeer?

Alle uttrykkene ovenfor har nok vært nye og friske en gang, men de har mistet mye av kraften eller betydningen som språklige bilder. Språklige bilder som har blitt brukt veldig mange ganger, kalles *klisjeer*. Når du skal skrive selv, kan du bruke vanlige uttrykk, men det er enda bedre hvis du finner på nye uttrykk selv.

Noen litt rare uttrykk har funnet veien inn i språket:

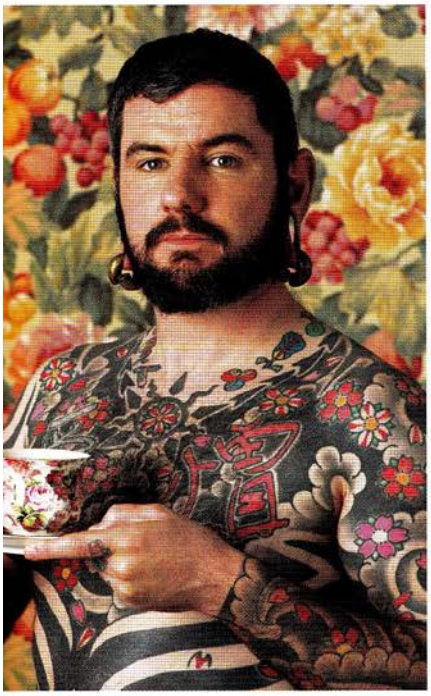

Trøtt som en strømpe
Klar som et egg

Her er det ikke så lett å se at *strømpe* har noe med *trøtt* å gjøre, eller at *egg* har noe med *klar* å gjøre, men vi liker slike uttrykk nettopp fordi de er litt overraskende.

Slanguttrykk er ofte bilder: å ditsje (engelsk: *ditch* «grøft»).

Det er ikke bare norsk språk som er fullt av bilder. Du kjenner kanskje det engelske uttrykket *it rings a bell*? Eller hva med *it was raining cats and dogs*? På urdu finnes det et uttrykk: *dhaal me kuch kala hai*. Det betyr rett oversatt *det er noe svart i suppa*. I overført betydning betyr det at noe ikke stemmer. Et annet uttrykk er *sabaz bagh deekhana*, som betyr *vise en grønn eng*, dvs. å gi noen store forhåpninger.

◀ *Har du hørt om uttrykket* å gå i ett med tapetet?

OPPGAVER

8 Gå sammen to og to. Diskuter hva disse uttrykkene betyr, og hvorfor de er bilder. *Å ha et hjerte av gull. Å få tunga på gli. Å gi jernet. Å feie av banen. Å få ræva i gir.*

9 Beskriv en fotballkamp (oppdiktet eller virkelig) der du bruker flest mulig bilder for å beskrive kampen. For eksempel: Hun *danset* seg gjennom forsvaret, som dannet en *tett mur*. Deretter *brente* hun av *et skudd*, og ballen *fløy som en svale over keeper*. Fortsett beskrivelsen av kampen.

10 Finn flere eksempler på dagligdagse uttrykk som egentlig er språklige bilder.

11 Ordtak er ofte språklige bilder. Her er det ikke bare et ord, men hele setningen som blir bilde på en slags «lov» som gjelder for oss mennesker.
Liten tue kan velte stort lass.
Du bør ikke selge skinnet før bjørnen er skutt.
Stillest vann har dypest grunn.
Bak skyene er himmelen alltid blå.
De skiter i eget reir.
Du skal ikke skue hunden på hårene.
Hun må bite i det sure eplet.
Gammel kjærlighet ruster ikke.
Å tute med de ulvene som er ute.
Hva ligger i disse uttrykkene? Samtal i klassen. Slå opp på Internett eller i en bok med ordtak, og finn eksempler på ordtak som fungerer som bilder.

12 Ulike språk kan ha ulike talemåter for å si omtrent det samme:
Norsk – *Å brenne alle broer* (å kaste seg ut i noe nytt uten å ha mulighet til å vende tilbake)
Engelsk – *Burn your boats*
Arabisk – *Å drepe sin kamel*
Finnes det elever med andre morsmål enn norsk i klassen som kan fortelle om treffende uttrykk eller ordtak på sitt språk?

13 Skriv ned de uttrykkene og språklige bildene fra andre språk du kjenner.

▲ *Kommer verdens mest berømte språklige bilde fra Shakespeares Romeo og Julie?*

Menneskeliggjøring

Les disse setningene:

Solen steker.
Mobilen takket for seg.
Sulten gnager i tarmene.

En vanlig form for språklig bilde er å overføre noe fra oss mennesker til gjenstander, planter og dyr eller til begreper.

De eksemplene vi hadde ovenfor, er ganske hverdagslige. Her er noen litt mer poetiske:

Stjernene kikker ned på oss.
Byen våkner til en ny dag.
Sannheten skjuler seg.

Her er noen enda litt mer poetiske:

«Løvetannens bønn» (dikt av Harald Sverdrup)
«Natten drømmer om dagen» (roman av Ingvar Ambjørnsen)
«Sannhetens armé» (dikt av Henrik Wergeland)

P

BESJELING OG PERSONIFIKASJON

Besjeling vil si at vi menneskeliggjør gjenstander eller noe i naturen: *Blomstene nikket i brisen.*

Personifikasjon vil si at vi menneskeliggjør et *begrep*: *Døden lurte bak neste sving.*

Vi bruker ordet *besjeling* når vi menneskeliggjør (gir sjel til) *gjenstander* eller *noe i naturen*: *Stjernene kikker ned på oss*, og ordet *personifikasjon* når vi menneskeliggjør et *begrep*: *Livet smiler til meg*.

OPPGAVER

14 Finn bildene i dette lille diktet. Her er både metafor og menneskeliggjøring.

Her står jeg ved et tre
I mai
Er treet en sang
Vinden synger

Om høsten
Står treet med stjerner
I sine hender

Fra Jan Erik Vold: *Mellom speil og speil* (1965)

15 Les diktet «Utvikling».

Utvikling
Skjegg under haken,
Sier skreien i Lofoten
Har vært moderne
På våre kanter i snart
Fire hundre millioner år.
Nå sies det at kvikksølv
I gjellene og bly i
leveren er siste skrik

Fra Ernst Orvil: *Nok sagt* (1972)

Siste skrik: Det som er på moten

La deg inspirere av diktet, og skriv en kort tekst på åtte–ti linjer der du lar noe i naturen komme til orde.

16 **Klar for en utfordring?**
Finn metaforene i diktet «Svevn», og vis hvordan de bygger på hverandre.

Svevn
Lat oss glida inn
i svevnen, i den
logne draumen,
glida inn – tvo
deigemne i den
gode bakaromnen
som heiter natt.
Og so vakna um morgonen
tvo gylne
kveitekakor!

Frå Olav H Hauge: *Janglestrå* (1980)

Logne: Stille, rolig, lun

17 Skriv et dikt om et dikt. La diktet være jeg-person i diktet, og prøv å beskrive hva som kjennetegner dikt gjennom teksten din. Du kan for eksempel starte slik:
God dag!
Jeg er et dikt. Jeg …

18 a Velg deg noe som finnes i naturen, som du skal skrive et dikt om. Det kan være alt fra en vulkan til en barnål. Start diktet ditt slik: Jeg er (naturfenomen). For eksempel: Jeg er en vulkan.

b Tenk på hva det er som kjennetegner naturfenomenet ditt. Hvordan er det å være naturfenomenet? Tenkeskriv i tre minutter.

c Skriv videre på diktet ditt. Prøv å beskrive hvordan det er å være naturfenomenet ditt. Hvis du synes det er vanskelig å komme i gang, kan du få litt hjelp her:

Jeg er …
Du finner meg …
Jeg …

Kle på ord

Ordet *sommerfugl* venter bare på å bli tatt i bruk av en dikter fordi det bærer så mye mening i seg. Andre ord er litt mer nøytrale og kan trenge hjelp av en dikter til å få mer liv. Ordet *bil* er kanskje et slikt ord?

I hvert fall synger Lars Lillo Stenberg slik: *Min beibi dro av sted i en* ***blå folkevogn***. Det er noe annet enn å si at: Min beibi dro av sted i en bil.

Et knep er å sette sammen to ord til ett. Norgesrekorden i å lage et fantastisk og poetisk sammensatt ord har kanskje Alf Prøysen med ordet *blåklokkevikua*. Grunnordet er *uke*, men ved å hekte på ordet *blåklokke* løfter Prøysen det fra noe grått og hverdagslig inn i noe lyst, lett og sommerlig. Prøysen tenker på en bestemt og nokså kort tid på sommeren da blåklokkene står i full blomst.

▼ *Blåklokkeuka var den uka på sommeren da alle hadde fri, og de ikke holdt på med slått eller annet tungt gårdsarbeid.*

Blåklokkevikua –
den var lykka for meg.
Den vi fekk som gave da vi var små.
Blåklokkevikua –
midt i ælt det grå,
Blåklokkevikua –
som jeg lengte mot deg.
Natta bære skumre,
dagen var blå,
og vegen var lett å gå.
Flyge berrføtt i dogg-gras og blåbærlyng.
Blåklokkevikua –
ja, den ler og syng.

Fra Alf Prøysen: Så seile vi på Mjøsa (1969)

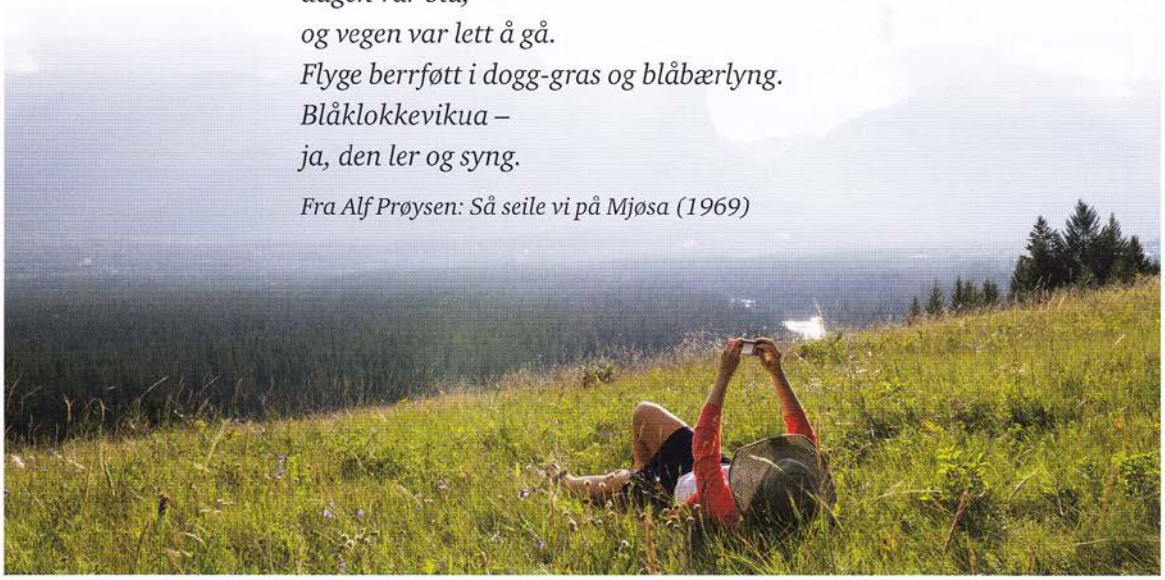

TENK OVER
Kjenner du symboler fra andre religioner enn den kristne?

Symboler

Hvis kjæresten din kaller deg for *min lille due,* er det et språklig bilde, en metafor, som kanskje betyr at han/hun anser deg for å være en vakker, men litt skjør skapning.

Men vi vet jo at *due* også kan stå for *fred.* Duen er da et *symbol* for fred. Symboler står istedenfor noe, akkurat som metaforer, men symboler er som regel mer løsrevet fra det de står for. Det er ikke slik at due har så mye med fred å gjøre. På de fleste gravstøttene i Norge er *stjerne* et symbol for fødsel og *korset* et symbol for død. Andre religioner enn den kristne har andre symboler.

At sommerfugl fungerer bra som metafor, har vi sett flere eksempler på. Men sommerfugl kan også være et symbol for *forvandling*. Da er det sommerfuglens forvandling fra *larve og puppe* til fullt utviklet *sommerfugl* vi tenker på. Symbolet omfatter altså ofte noe mer og større enn metaforen.

◀ *Et hjerte er symbol for kjærlighet på tvers av mange kulturer.*

OPPGAVER

19 a Velg et hverdagslig ord, og prøv å lime et annet ord til det med tanke på å få det til å bli litt mer levende og poetisk. *Hatt* kan for eksempel utvides til å bli *tankehatt*.

b Bruk ordet du har lagd, og skriv et dikt på fire linjer.

20 a Bruk Internett og søk på ordet symbol i kombinasjon med for eksempel tre, elv, ild, vann, jord, hav, fjell, skog, rose, sirkel, kvadrat, trekant, ring, sverd, løve, lam, fisk, ku, katt, hund, hest, ravn, fargene (gult, rødt, grønt osv.). Da får du opp forslag til symbolsk tolkning av ordene.

b Velg ett av ordene som du finner ut mye om symbolikken til.

c Hold korte, muntlige presentasjoner for hverandre i klassen om det dere finner ut.

21 Det finnes mange religiøse symboler. Kan du gi eksempler på slike? Hva står de for? Du kan søke på Internett for å finne svaret.

Gjentakelse og kontrast

Hva er det mest iøynefallende med dette diktet?

Blåklokkevikua –
den var lykka for meg.
Den vi fekk som gave da vi var små.
Blåklokkevikua –
midt i ælt det grå,
Blåklokkevikua –
som jeg lengte mot deg.

Sannsynligvis svarer du at det mest iøynefallende er at ordet *blåklokkevikua* gjentas.

P

GJENTAKELSE OG KONTRAST

Gjentakelse: når et ord eller en formulering repeteres i et dikt. Det skaper rytme i diktet.
Kontrast: å vise motsetninger mellom to ting, for eksempel natt og dag. Hvis du vil framheve noe i et dikt, kan du bruke kontraster.

Gjentakelse er et virkemiddel vi svært ofte finner i dikt. Her finner vi det først og fremst i ordet *blåklokkevikua*. Gjentakelsen skaper *regelmessighet* og *rytme* i diktet. I dikt skaper den også bevegelse framover – det kommer gjerne noe nytt etter gjentakelsen.

Et annet mye brukt virkemiddel er *kontrast*. I utdraget over finner vi en kontrast mellom det lille ordet *grå* og *blåklokkevikua*. Mange dikt er bygd opp med bruk av kontraster. Da framhever vi noe ved å nevne motsetningen. *Kontrast* kan også, i likhet med *gjentakelse*, fungere som en slags «ramme» som holder diktet sammen.

Fattern elska rødvin
Og muttern akevitt
Fattern elska system
Og muttern rot og dritt

Slik lyder en strofe i et dikt av Arild Nyquist. Hele dette diktet er bygd opp rundt motsetningen mellom «muttern» og «fattern», men heldigvis elsker de også hverandre, viser det seg til slutt.

Men fatteren elsker muttern
Og mutteren fattern min
Så de rusler gjennom livet
Med akevitt og vin

▲ *Å bruke kontraster er ofte svært virkningsfullt.*

OPPGAVER

22 Gjentakelsene er viktig i diktet «Mammarazzi» på side 192. Hvilket ord gjentas flest ganger, og hvilken virkning har det at nettopp dette ordet blir understreket så kraftig?

23 Finnes det bruk av kontrast i sommerfugldiktene på side 191 og 192?

24 Skriv et dikt med tittel «Solskinnsbolletid». Sørg for at du får med rikelig med gjentakelser og kontraster.

25 a Skriv ned de kontrastene du kjenner til. Det kan for eksempel være ung – gammel, lys – mørk.

b Velg en av kontrastene under:
om dagen – om natten
alltid – aldri
i går – i dag – i morgen

c Skriv et dikt der du bruker kontrastene. For eksempel:
Når solen
takker for seg
om kvelden,
står månen
opp og starter
sitt arbeidsskift.

Form

Dikteksemplene våre har så langt vist at dikt kan være svært forskjellige. En hovedinndeling går mellom dikt som har en *regelmessig form*, og dikt som har det vi kaller en *fri form*.

Regelmessig form

Strofe: det som gjerne kalles vers i sanger, kalles strofer i dikt

Verselinje: en linje i en strofe

Dikt med reglemessig form har disse kjennetegnene:

- gjerne strofer med like mange linjer i hver. Med strofer mener vi det samme som det vi kaller vers når vi snakker om sangtekster.
- verselinjene har gjerne en *fast rytme*, dvs. en jevn veksling mellom trykktunge og trykklette stavelser. I denne verselinjen kommer trykket på annethvert ord: **En** er **en** og **to** er **to**.
- det er som regel et fast rimmønster.

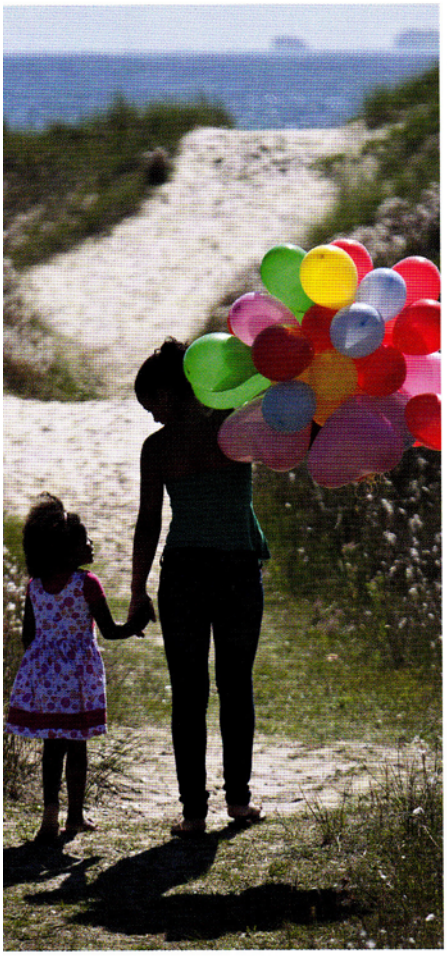

Eksempel:

Våre små søsken

Vi har en liten søster
Vi har en liten bror
Som er litt annerledes
Enn andre barn på jord

De kom til denne verden
– det vanskelige sted –
Med mindre håndbagasje
Enn vi er utstyrt med

Fra Inger Hagerup: *Fra hjertets krater* (1964)

Her er rytmen regelmessig, og andre og fjerde linje rimer i hver strofe. Vi skriver rimmønsteret slik: 0a0a.

De kom til denne verden **0**
– det vanskelige sted – **a**
Med mindre håndbagasje **0**
Enn vi er utstyrt med **a**

Hadde to og to linjer rimt, hadde vi skrevet: aabb. Hadde annenhver linje rimt, hadde vi skrevet: abab. 0 betyr at linjen ikke rimer med noen andre linjer i strofen.

◀ *Bruk bildet som inspirasjon til å skrive et dikt med fast eller fri rytme. Tema: søsken.*

Fri form

Dikt med fri form har disse kjennetegnene:

- ofte ulik lengde på strofer og verselinjer
- gjerne en fri rytme, dvs. ikke en regelmessig veksling mellom trykklette og trykktunge stavelser. Rytmen skapes av gjentakelser, pauser og linjedeling
- som regel ikke enderim

Eksempel:

Hvis du vil

Har du varme nok?
Du har.
Søvnen, tankene
er gitt deg gratis.
Men varmen i deg
må du gi
og gi igjen.

Også du
kan si et ord om glede.
Du har en hånd,
varm
hvis du vil.

Fra Rolf Jacobsen: *Tenk på noe annet* (1979)

Bilder, gjentakelser og kontraster har ofte samme funksjon i de to diktformene. De fleste diktene vi har snakket om så langt, har fri form.

Dikt med regelmessig form egner seg godt til å framsi i kor, men det kan være vanskelig med dikt som har fri form.

▶ *Kjenner du uttrykket «å ha varme hender»? Hva betyr det?*

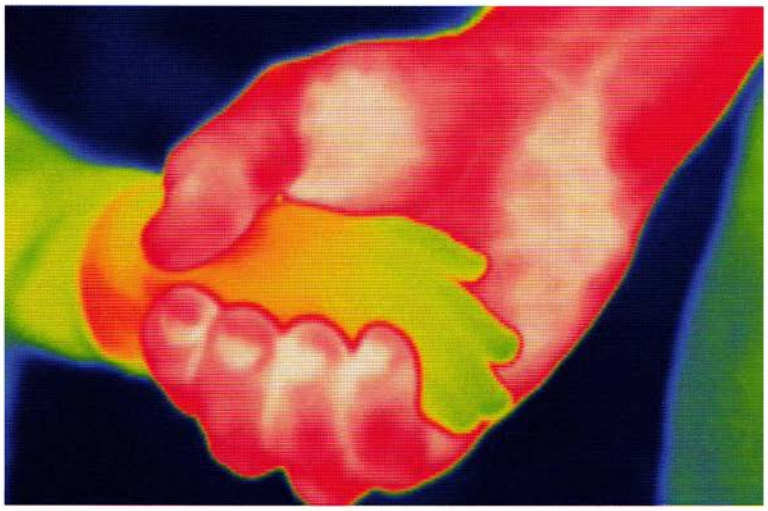

OPPGAVER

26 Kan du forklare hvorfor «*håndbagasje*» i diktet «Våre små søsken» og «*varme*» i «Hvis du vil» fungerer som språklige bilder?

27 Hva gjør det med diktet «Hvis du vil» at lengden på linjene er så ulik? Er det noe ord som får ekstra stor betydning, når vi setter opp diktet på denne måten?

28 a Øv deg på å lese «Våre små søsken» og «Hvis du vil» høyt.

b Gå sammen med en annen. Les et dikt hver høyt.

c Diskuter: Hva er forskjellen på rim og rytme i diktene?

29 Finn en sangtekst på engelsk som du liker godt, og lag en norsk oversettelse av teksten. Det kan nok bli vanskelig å få til å rime på samme steder som i originalen, men prøv å få verselinjene til å bli noenlunde like lange som i den engelske teksten.

Motiv og tema

I dette kapitlet har vi sett flere eksempler på at ordet sommerfugl kan brukes til å uttrykke ulike ting i dikt.

Sommerfugl = den elskede Agnes
Sommerfugl = jente som ikke vil holdes fanget

I begge diktene brukes sommerfugl til å uttrykke en tanke eller følelse.

I det første eksemplet uttrykker sommerfuglen *forelskelse*, i det andre *frigjøring fra foreldre*. Sommerfuglen fungerer som *motiv* i begge diktene. Men det som diktet uttrykker ved hjelp av motivet, kalles *tema*. Temaene i de to diktene er altså *forelskelse* og *frigjøring fra foreldre*.

P

RYTME I DIKT

Fast rytme: Dikt med rytme som skapes av veksling mellom trykklette og trykktunge stavelser.
Fri rytme: Rytmen skapes av for eksempel gjentakelser, pauser og linjedeling.
Linjedeling: Markerer ofte et lite opphold og en ny start.
Gjentakelse: Skaper regelmessighet og dermed rytme.

RIM I DIKT

Enderim: Når rimordene står i slutten av verselinjene.
Fullrim: Når vokalen og lydene etter vokalen rimer, som i *hjerte – smerte*, *gult – kult*.
Halvrim: Når bare vokalene rimer, som i *fjert/sært/fælt* (uttalt fært), *gult – fugl*.
Bokstavrim: Når lyder gjentas i trykktunge stavelser: *Rokken ruller rundt i ring*.

P

MOTIV OG TEMA

Motiv: Det diktet konkret handler om, for eksempel en sommerfugl.
Tema: Det diktet egentlig handler om. Temaet blir fortalt gjennom motivet og er for eksempel forelskelse eller frigjøring.

Motivet i en tekst er altså det som konkret brukes for å si noe om et *tema*. Temaet er det du vil uttrykke, det diktet *egentlig* handler om.

Det kan innimellom være litt vanskelig å si noe helt presist om temaet. Ofte er det meningen at det skal være litt åpent, som i det lille diktet «Her står jeg ved et tre» på side 199. Andre ganger går det veldig klart fram hva forfatteren vil si, som i diktet «Utvikling» på side 199. Der er temaet utvilsomt *miljøvern*.

▶ *Hva er motivet i bildet? Hvilket tema kan du knytte til motivet?*

OPPGAVER

30 a Se på listen over temaer. Hvilke motiver kan du bruke som uttrykk for temaet? Bruk fantasien. *Hat, sorg, glede, fred, håp, lengsel.*
b Velg ett av temaene og ett av motivene. Skriv en linje som kunne stått i et dikt, der du bruker motivet for å uttrykke temaet.

31 Se på listen over motiv. Hvilke temaer kan du knytte til motivet? Bruk fantasien. *Due, fotballbane, blåbær, sykkel, regnbue, datamaskin.*
b Velg ett av temaene og ett av motivene. Skriv en linje som kunne stått i et dikt, der du bruker motivet for å uttrykke temaet.

32 a Du skal skrive et kjærlighetsdikt. Finn et ord (ting eller begrep) som kan fungere som motiv. Sommerfugl er brukt opp.
b Bestem deg for om du skal ha fast eller fri form på diktet ditt.
c Hvor mange strofer skal diktet ditt ha?
d Hvilke språklige bilder kan du bruke?
e Skriv diktet.
f Gå sammen to og to, og les diktene for hverandre.
g Gi hverandre tilbakemeldinger på diktene: to positive ting og én ting som kan forbedres.

P

SLIK SKRIVER DU DIKT

- Tenk gjennom dette før du begynner å skrive:
  - Hva vil du få fram i diktet? En følelse, en tanke eller et budskap?
- Bestem deg for hva **temaet** i diktet skal være. Hva vil du at det *egentlig* skal handle om?
- Hvilket **motiv** kan du bruke for å uttrykke temaet? Kan du bruke en ting, et dyr eller et menneske?
- Vil du ha **fast eller fri form** på diktet ditt?
  - Fast form: like mange linjer i hver strofe, fast rytme, fast rimmønster.
  - Fri form: ulik lengde på linjene i strofene, fri rytme, ikke enderim.
- Hvilke **språklige bilder** kan du bruke?
  - Metaforer
  - Sammenlikninger
  - Personifikasjon
  - Besjeling
- Kan du bruke **kontraster eller gjentakelser** for å understreke noe spesielt i diktet?
- Skriv i vei! Lag et førsteutkast.
- Få en skrivevenn til å lese diktet ditt og gi deg tilbakemeldinger.
- Skriv ferdig diktet.

V

Å SKRIVE DIKT

Sjekkliste	Ja	Nei	Kommentar
Overskriften vekker interesse og sier noe om innholdet			
Diktet er delt inn i strofer			
Diktet er delt inn i verselinjer			
Diktet har en gjennomført form (enten fri eller fast form)			
Diktet inneholder: Metaforer			
Sammenlikninger			
Personifikasjon			
Besjeling			
Diktet bruker gjentakelser for å understreke viktige ting			
Diktet bruker kontraster for å understreke viktige ting			
God rettskriving			

I mål?

- Hva slags funksjon har virkemidlene kontrast og gjentakelse i dikt? Når passer det å bruke disse virkemidlene i egne tekster?
- Forklar hva metafor, symbol, sammenlikning, besjeling og personifikasjon i et dikt er. Når passer det å bruke disse i egne tekster?
- Forklar forskjellen på fri og fast form i dikt.
- Forklar forskjellen på motiv og tema i dikt.
- **Skriv et dikt.** Bruk plakaten og vurderingsskjemaet på side 208 til hjelp

T

INN I TEKSTENE

- Ivar Aasen: «Smørland», side 390
- Karin Boye: «Ja visst gör det ont», side 392
- Karin Boye: «Från en stygg flicka», side 391
- Cecil Bødker: «Generationer», side 397
- Olav H. Hauge: «Det er den draumen», side 400
- Halldis Moren Vesaas: «Båten», side 394
- Halldis Moren Vesaas: «Voggesong for ein bytting», side 395
- André Bjerke: «Det haster!», side 398
- Gro Dahle: «Datteren min vokser ut av hendene mine», side 401
- Timbuktu: «Alla vill till himmelen men ingen vill dö», side 402
- Siri Nilsen: «Alle snakker sant», side 404
- Yahya Hassan: «Barndom», side 406

LOKUS

PÅ NETT

På elevnettstedet kan du finne disse ressursene til kapitlet:

- Læringsplakatene
- Vurderingsskjemaene
- Kapittelquiz
- Digitale oppgaver

www.lokus.no/direkte/fabel/